

שמנה פרקים לרמב"ם, פרק א

פרק ראשון

(בנפש האדם וכחותיה)

דע, שֶׁנֶפֶשׁ הָאָדָם אחת; וְיֵשׁ לָהּ פְּעֻלוֹת רַבּוֹת חִלּוּקוֹת, וְקָרְאוּן קִצַּת הַפְּעֻלוֹת הַהֵן: נִפְשׁוֹת. וַיִּחַשֵּׁב בְּעֵבוֹר זֶה שֶׁיֵּשׁ לָאָדָם נִפְשׁוֹת רַבּוֹת, כְּמוֹ שֶׁחֲשָׁבוּ הַרֹפְאִים, עַד שֶׁשָּׂם רֹאשׁ הַרֹפְאִים פְּתִיחַת סִפְרוֹ, שֶׁהַנִּפְשׁוֹת שֶׁלֹּשׁ: טְבַעִית, חַיּוּנִית וְנִפְשִׁית. וּפְעָמִים שֶׁיִּקְרָאוּ: כַּחוֹת וְחֻלְקִים, עַד שֶׁיֵּאָמֵר: חֻלְקֵי הַנֶּפֶשׁ - וְזֶה הֵשֵׁם יַעֲשִׂיהוּ הַפִּילוֹסוֹפִים הַרְבֵּה פְּעָמִים. וְאֵינָם רוֹצִים בְּאֶמְרָם: "חֻלְקִי", שֶׁהִיא מִתְחַלֶּקֶת כְּהַחֲלֵק הַגּוּפוֹת, אֲבָל הֵם מוֹנִים פְּעֻלוֹתֶיהָ הַחִלּוּקוֹת שֶׁהֵן לְכָלֵל הַנֶּפֶשׁ, כְּחֻלְקִים ל"כֹּל" הַמְחַבֵּר מֵהַחֻלְקִים הַהֵם.

וְאַתָּה יוֹדֵעַ, שֶׁתִּקּוֹן הַמַּדּוֹת הַיָּא: רַפּוּאָת הַנֶּפֶשׁ וְכַחוֹתֶיהָ. וְכִמוֹ שֶׁהַרֹפֵא אֲשֶׁר יִרְפֵּא הַגּוּפוֹת צָרִיךְ שֶׁיַּדַּע תְּחִלָּה הַגּוֹף אֲשֶׁר יִרְפָּאָהוּ: כֹּל וְחֻלְקֵיו מֵהֵם, רְצוּנֵי לוֹמַר: גּוֹף הָאָדָם; וְצָרִיךְ שֶׁיַּדַּע אֵיזָה דְּבָרִים יִחְלוּהוּ וְיִשְׁמַר מֵהֵם; וְאֵיזָה דְּבָרִים יִבְרִיאָהוּ וְיִכְוֶן אֲלֵיהֶם - כִּן רֹפֵא הַנֶּפֶשׁ הַרוֹצֵה לְתַקּוֹן מַדּוֹת הָאָדָם, צָרִיךְ שֶׁיַּדַּע הַנֶּפֶשׁ וְכַחוֹתֶיהָ בְּכֻלָּהָ וְחֻלְקֶיהָ, וּמֵה יִחַלָּה אוֹתָהּ וּמֵה יִבְרִיאָהּ. וּמִפְּנֵי זֶה אָמַר, שֶׁחֻלְקֵי הַנֶּפֶשׁ הֵם חֲמֻשָּׁה: הַזָּן - וְהוּא נִקְרָא: צוּמַח; וְהַמְרָגִישׁ, וְהַמְדַמָּה, וְהַמְתַּעוֹרֵר, וְהַשְׂכֵּלִי.

וּכְבֵר הַקְדַּמְנוּ בְּזֶה הַפָּרֶק, שֶׁדְּבָרֵינוּ אֵינָם רַק בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם. כִּי כַח הַמְזוּן שֶׁיִּזוּן בּוֹ הָאָדָם, אֵינּוּ כַּכֵּן הַמְזוּן שֶׁיִּזוּן בּוֹ הַסּוּס וְהַחֲמוֹר - כִּי הָאָדָם נִזוֹן בְּחֻלְקֵי הַזָּן מִוְהַנֶּפֶשׁ הַאֲנוּשִׁית; וְהַחֲמוֹר נִזוֹן בְּחֻלְקֵי הַזָּן מִוְהַנֶּפֶשׁ הַחֲמוֹרִית; וְהַנֶּשֶׁר נִזוֹן בְּחֻלְקֵי הַזָּן מִן הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לָהּ.

וְאִמָּנָם יֵאָמֵר עֲלֵהכֹל: "נִזּוֹן" בְּשִׁתּוֹף הַשֵּׁם לְבָד, לֹא שֶׁהַעֲנִין בְּכֹלֵם אֶחָד בְּעַצְמוֹ. וְכִן יֵאָמֵר עֲלֵהאָדָם וְשָׂאָר בְּעַלֵי חַיִּים: "מְרָגִישׁ" בְּשִׁתּוֹף הַשֵּׁם בְּלְבָד, לֹא שֶׁהַהֲרָגֶשׁ אֲשֶׁר בָּאָדָם הוּא הַהֲרָגֶשׁ אֲשֶׁר בְּשָׂאָר בְּעַלֵי חַיִּים. וְלֹא הַהֲרָגֶשׁ אֲשֶׁר בְּזֶה הַמִּין, הוּא הַהֲרָגֶשׁ בְּעַצְמוֹ אֲשֶׁר בְּמִין אַחֵר - אֲבָל כְּלַמִּין וְכִין מֵאֲשֶׁר לוֹ נֶפֶשׁ, יֵשׁ לוֹ נֶפֶשׁ אַחַת בְּלִתי נֶפֶשׁ הָאַחֵר. וַיִּתְחַיֵּב מִנֶּפֶשׁ זֶה פְּעֻלוֹת אֵלֶּה, וּמִנֶּפֶשׁ זֶה פְּעֻלוֹת אַחֵרוֹת. וְאִפְשָׁר שֶׁתִּדְמָה פְּעֻלָּה לַפְּעֻלָּה, וַיִּחַשֵּׁב בְּשִׁתֵּי הַפְּעֻלוֹת שֶׁהֵן דְּבָר אֶחָד בְּעַצְמוֹ - וְאֵין הַדְּבָר כִּן. וְהַמְשַׁל בְּזֶה: שְׁלֵשָׁה מְקוֹמוֹת חֲשׂוּכִים. הָאֶחָד מֵהֶם - זְרָחָה עֲלֵיו הַשֶּׁמֶשׁ וְהָאֵיר; וְהַשְּׁנִי - הָאֵיר עֲלֵיו הַיָּרֵחַ וְהָאֵיר; וְהַשְּׁלִישִׁי - הַדֶּלֶק בּוֹ הַיָּרֵחַ וְהָאֵיר. הֵנָּה כְּלֵאֶחָד מֵהֶם נִמְצָא בּוֹ הָאֵיר; אֲבָל סַבַּת זֶה הָאֵיר וּפּוֹעֵל - הַשֶּׁמֶשׁ, וּפּוֹעֵל הָאַחֵר - הַיָּרֵחַ, וּפּוֹעֵל הָאַחֵר - הָאֵשׁ. כִּן פּוֹעֵל הַרְגֶשֶׁת הָאָדָם - הוּא: נֶפֶשׁ הָאָדָם, וּפּוֹעֵל הַרְגֶשֶׁת הַחֲמוֹר - הוּא: נֶפֶשׁ הַחֲמוֹר, וּפּוֹעֵל הַרְגֶשֶׁת הַנֶּשֶׁר - הוּא: נֶפֶשׁ הַנֶּשֶׁר; וְאֵין לָהֶם עֲנִין שֶׁיִּקְבְּצֵם אֶלֶּה בְּשִׁתּוֹף הַשֵּׁם בְּלְבָד. וְהֵבִין זֶה הַעֲנִין, שֶׁהוּא נִפְלָא מְאֹד; וַיִּפְשְׁלוּ בּוֹ הַרְבֵּה מֵהַפִּילוֹסוֹפִים, וַיִּתְחַיְבוּ בְּזֶה הַרְחָקוֹת וְדַעוֹת בְּלִתי אֲמִתּוֹת.

וְאֲשׁוּב אֶל כּוֹנְנֵי בְּחֻלְקֵי הַנֶּפֶשׁ, וְאֵמַר: הַחֻלְקֵי הַזָּן - מִמֵּנוּ: הַכֹּחַ הַמוֹשֵׁד, וְהַמְחַזֵּיק, וְהַמְעַכֵּל, וְהַדּוֹחָה לְמוֹתְרוֹת, וְהַמְגַדֵּל, וְהַמּוֹלִיד בְּדוּמָה, וְהַמְגַדֵּל הַלְחוֹת עַד שֶׁיִּפְרִישׁ מֵהַשְּׂצָרִיךְ לְהַזּוֹן בּוֹ, וּמֵהַשְּׂצָרִיךְ לְדַחוֹתוֹ. וְהַדְּבָרִים עַל אֵלוֹ שֶׁבָּעָה כַּחוֹת, וּמֵהַיַּעֲשׂוּ, וְאֵיךְ יַעֲשׂוּ, וּבְאֵיזָה אַבְרִים פְּעֻלָּתָם יוֹתֵר נִרְאִית וְיוֹתֵר נְגִלִית, וּמֵהַמֵּהֶם נִמְצָא תְּמִיד, וּמֵהַיִּכְלָה מֵהֶם לְזִמּוֹן קְצוּב - זֶה כֹּל רְאוּי בְּמִלְאֶכֶת הַרְפּוּאָה וְאֵין צָרִיךְ לוֹ בְּזֶה הַמְקוֹם.

וְהַחֻלְקֵי הַמְרָגִישׁ - מִמֵּנוּ הַכַּחוֹת הַחֲמֻשָּׁה הַמְפָרְסָמִים אֲצֵל הַהֵמוֹן: הַרְאוֹת, וְהַשְּׁמַע, וְהַשְּׁמַע, וְהַרִיחַ, וְהַמְשׁוּשׁ - וְהוּא נִמְצָא בְּכָלִשְׁטַח הַגּוֹף וְאֵין לוֹ אֲבָר מִיָּחַד, כְּמוֹ שֶׁיֵּשׁ לְאַרְבְּעָה הַכַּחוֹת.

והחלק המדמה - הוא הפח, אשר יזכר רשומי המוחשים, אחר העלמם מקרבת החושים אשר השיגום, ונרביב קצתם אל קצתם, ונפריד קצתם מקצתם; ולזה נרביב זה הפח מוענינים אשר השיגם, ענינים אשר לא השיגם כלל ואי אפשר להשיגם - כמו שיזמה האדם: ספינת ברזל רצה באויר; ואדם שראשו בשמים ורגליו בארץ; ובהמה באלף עינים, על דרך משל, והרבה מאלו הנמנעות נרביבם הפח המדמה ונמצאם הדמיון. ובכאן טעו המדברים הטעות המגנה הגדולה אשר בנו עליה פנת הטענותם בחלקת המחב, והאפשר, והנמנע. שהם חשבו, או הביאו בני אדם לחשב: כי כלמדמה - אפשר; ולא ידעו שזה הפח נרביב ענינים שמציאותם "נמנע", כמו שזכרנו.

והחלק המתעורר - הוא הפח, אשר בו ישתוקק ויכסף האדם לדבר אחד, או ימאסהו. ומזה הפח יבא אל פעולות: בקשת דבר, והבריחה ממנו; ובחירת דבר אחד, או התרחק ממנו; והפעס והרצון, והפחד והגבורה, והאכזריות והרחמנות, והאהבה והשנאה, והרבה מאלו המקרים הנפשיים. וכלי זה הפח - כלאברי הגוף: ככח היד - על לקיחת דבר ונגיעתו; וכח הרגל - על ההליכה; וכח העין - על הראות; וכח הלב - להתגבר, או לירא בעת הפחד. וכו' שאר אברי הגוף הנראים והנסתרים הם וכחותיהם - כלם כלים לזה הפח המתעורר.

והחלק השכלי - הוא הפח הנמצא לאדם, אשר בו ישכיל ובו תהיה ההשתכלות, ובו יקנה החכמות, ובו יבדיל בין המגנה והנאה מן הפעולות. ואלו הפעולות: מהן - מעשי, ומהן - עיוני. והמעשי: ממנו - מלאכת-מחשבת, וממנו - מחשבי. והעיוני - אשר בו ידע האדם הנמצאות שאינן משתנות, כפי מה שחו עליו, והן אשר יקראו: "חכמות" סתם. ומלאכת מחשבת - הוא הפח אשר בו ילמד המלאכות: כנגרות, ועבודת האדמה, והרפואות, והמלחות. והמחשבי - הוא הפח אשר בו יסתפל האדם בדבר אשר ירצה לעשותו: אם אפשר לעשותו, אם לאו; ואם אפשר לעשותו, איך צריך שינעשה? - זה שעור מה שצריך שנסקח מענין הנפש הנה.

ודע, שזאת הנפש האחת אשר קדם ספור פחותיה וחלקיה - היא כחומר, והשכל - לה צורה. וכשלא הגיעה לה צורה - יהיה, כאלו מציאות ההכנה שבה לקבל הצורה ההיא לבטלה, וכאלו היא מציאות הבל. והוא אמרו: "גם בלא דעת נפש לא טוב" (משלי יט ב). רצה לומר: שמציאות הנפש שלא הגיעה אליה הצורה, אבל תהיה נפש בלא דעת - לא טוב. אבל הדברים עלהצורה, והחומר, והשכלי, והדעות כמה הן, ואיך גיעו אליהן - אין זה מקומם, ולא יצטרף במה שנוצרה לדבר על המדות; והוא יותר ראוי ב"ספר הנבואה" אשר זכרנו. ובכאן אפסיק בזה הפרק ואתחיל באחר.